

Ernst Jandl – Proměření

od chodidel dolů –
od chodidel nahoru – člověk
od kolen dolů – člověk
od kolen nahoru – člověk
od boků dolů – člověk
od boků nahoru – člověk
od ramen dolů – člověk
od ramen nahoru – člověk
od temene dolů – člověk
od temene nahoru –

přeložili Josef Hiršal a Bohumila Grögerová

Odkaz na on-line vizualizaci [ZDE](#)

AUTOR, TEXT, INTERPRETACE

...

V našich končinách nepříliš známý rakouský básník Ernst Jandl (1925–2000) je tvůrcem poezie, kterou často označujeme jako experimentálně laděnou. Vystudoval německou a anglickou filologii a živil se většinu života jako učitel. Po válce se krátce stal americkým válečným vězňem, protože v r. 1944 narukoval do německé armády. V jeho tvorbě ho silně ovlivnila německá literatura, což mu někteří rakouští kolegové vyčítali. V literatuře ho zajímal především experiment. Liboval si v jazykové hře a proslul coby tvůrce neologismů.

V poezii mu byl velmi blízký dadaismus, rád experimentoval a využíval asociace. Co ho však fascinovalo nejvíce, byl zvuk. K jeho poezii nesmazatelně patří především živá čtení, básnické performance, kdy své verše četl často za hudebního doprovodu jazzových muzikantů nebo také zpěváků. Vydal dokonce několik desek, na nichž jsou záznamy z jeho čtení. Sám Jandl byl přesvědčen, že jeho poezie je určená především k přednesu.

Není náhoda, že tohoto rakouského experimentátora překládala dvojice českých básníků Josef Hiršal a Bohumila Grögerová. Jandl byl svou slovní hrou, eliptičností veršů i asociativností jejich poetice velmi blízký. V jejich překladu vyšel celý výbor z Jandlovy poezie pod názvem Mletpantem.

Jandlova poezie si klade základní otázky lidské existence, jak je ještě intenzivněji vnutila básnické praxi 2. sv. válka. Jandlova základní otázka je: Kdo jsem? Co mě určuje? Jaký je vztah mezi tím, kým chci být a tím, za koho mě považují nebo chtějí mít ti druzí? Odpovědi hledá kromě jiného právě v procesu, při kterém se pokouší rozkládat nezákladnější vlastnosti jazyka, aby se dostal až na onu dřevěnou podstatu lidského sdělování, vnímání a citění.

Naše vybraná báseň je ovšem poněkud jiného rázu, představuje tu polohu Jandlova básnického vidění, ve které se autor soustřeďuje na pregnantní vyslovení určité otázky, případně konkrétní situace. V tomto případě je to otázka samé podstaty lidské existence. Identity člověka jako takového. O tom svědčí dvě elipsy, nebo dvakrát použitá figura epizeuxis, a to na začátku a na konci básně. Lze je samozřejmě číst různě, ale myslíme, že nejvhodnější je tu uvažovat, alespoň ve výtvarném slova smyslu, vertikálně. Od chodidel dolů, stejně jako od temene nahoru, to je určení, kde už se lidská bytost fyzicky nenachází, tak nějak vypadá její vertikální hranice. Co je dole, je země, ale možná také hřích, rozklad, smrt. Co je nahoře, zůstává nejasné, takže se sem vejde jak máchovské nebo Schopenhauerovské nic, žádný prostor pro katarzi a transcendenci. To zůstává stále otevřené. Je to v tomto smyslu báseň nedopovězená, která se vyčerpává právě formulováním otázky a základních hranic, v nichž se může, snad, nacházet odpověď.

Jiný je už prostor „uvnitř“ lidské identity. Tady se ukazuje, jak důsledně se Jandl pokouší být ne-lyrický, ne-patetický a ne-symbolický. Vybírá si body na lidském těle, které (snad s výjimkou boků) nejsou obtěžkány konotacemi estetickými, erotickými ani duchovněnými. Proto zde absentují srdce, hlava, pánev apod.

Dalším klíčovým prostředkem je tu anafora a s ní spojená juxtaopozice. Anafora zde má funkci spojovat věci na určité úsečce, zdola nahoru, a zároveň v rámci ní „vystřelovat“ oběma směry. Když pominu úvodní a závěrečný obraz, jehož polovina je vždy zakončena nedokončenou výpovědí, či výpovědí částečně vypuštěnou, zůstává tato struktura: „od kolen dolů – člověk / od kolen nahoru – člověk / od boků dolů – člověk / od boků nahoru – člověk / od ramen dolů – člověk / od ramen nahoru – člověk“. Tedy vždy směr nahoru a dolů a mezi jednotlivými dvojveršími propojení dané anaforou.

Co se ale skrývá za touto fyzikální obrazností? Především zásadní vzkaz: i když všichni vypadáme stejně, a měli bychom tedy i stejní být, jsme každý úplně jiný, tedy tato jinakost nesmí být něčím, co nás povyšuje, nebo naopak ponižuje, o kvalitě našeho života se totiž rozhoduje až v oněch bodech nedourčenosti: nad i pod námi.

Je to tedy báseň se silným humanistickým apelem, ale též svérázná oslava svobody, a to i pro ty, kteří si ji zdánlivě nezaslouží. Zde se asi ozývá Jandlova zkušenost s 2. sv. válkou a jisté pochopení pro poražené, a především pro ty, kdo po jistou dobu propadnou určité vizi, byť je její prosazování antihumánní.

PRACOVNÍ METODICKÝ LIST

Cíl: Poezie je někdy nucena odhodit obrazná pojmenování, nebo je zakrýt do zcela obyčejných slov, aby se mohla koncentrovat k jasnému sdělení. To ovšem vždy zůstává otevřené pro interpretaci, takže i u těch „nejpravdivějších“ nebo „nejupřímnějších“ básní máme co do činění s řečí brzděnou, ohýbanou, a tedy určenou pro soustředěné a pozorné čtení.

Pokuste se nejprve, při poslechu nebo četbě básně, spolehnout jen na výtvarno a nakreslete hranice prostoru, ve kterém se báseň odehrává.

Pochopitelně že neexistuje jednotný klíč, jde tu spíše o pokus, nakolik se ještě dnešním studentům slova spojují s konkrétním viděním, jestli jsou ještě schopni, i při četbě básně, myslet na proporce prostoru. V ideálním případě by zřejmě mělo jít o nějaký tvar, který by měl své dole i své nahoře.

Jak se jmenují figury, na kterých báseň „stojí“ a kolik slov se jich účastní? Jakou mají funkci?

Jde o anaforu, z jedné strany verše, které se pravidelně účastní předložka „od“ (to je právě ono propojení celku, tedy od chodidel po temeno), potom je to vždy ještě dvojice slov: chodidel, kolen, boků, ramen, temene, které zase v rámci celku ukazují směr nahoru i dolů.

Z druhého konce verše je to (kromě dvou veršů důsledně realizovaná) epifora. Její funkce je právě ukazovat na nestálost, ale i stejnou hodnotu člověka, ať už je jím kdokoliv.

Co si představujete vy za nedopovězenými pomlkami?

Opět je to a může být velmi volné, pro nás je nejzajímavější ta varianta dole (peklo, země, smrt apod.) a nahoře (lidství, hodnota, příroda, Bůh). Ale zde je možnost volného výkladu.

Jaké symboly nedořečených obrazů jsou ve vizualizaci?

Na jedné straně jsou to boty a země, dusot a tráva, na straně druhé jsou to motivy Krista a Bible.

Jsou vám blízké? Nahradili byste je jinými? Proč?

Opět záleží na naturelu studentů, jen by bylo dobré upozornit na hranice vizuální interpretace, zde je přijatelná, protože respektuje básnický směr a směřování, zkrátka má své opodstatnění v textu.

Co vyjadřuje člověka s jeho živočišnými pudy?

Cigareta, pivo a především pojídání párku.

Mají tyto obrazy oporu v textu?

Domníváme se, že ano. Je to variace na zvolená místa, kterými se člověk popisuje: kolena, boky, chodidla, ramena i temeno, to jsou místa spojená spíše s živočišnou existencí než s duševními prožitky.

Je pro vás náboženská symbolika přijatelná? Proč ano? Proč ne?

Nikde v básni se výslovně neobjevuje, to by mohl být argument pro ne. Jinak si myslíme, že právě protiklad dole vs. nahoře, stejně jako chodidla a kolena a boky mohou jasně odkazovat ke Kristovi, ovšem opět je tu značný prostor pro řízenou diskusi.